

Tafsir Dergisi - Tafsir Journal

e-ISSN: 2792-078X

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 1 (Haziran/ June 2025): 84-100

**Moldo Kılıç'ın “Zar Zaman” Şiirinde İslami Motifler Üzerine Bir İnceleme
An Analysis of Islamic Motifs in Moldo Kılıç's Poem “Zar Zaman”**

Tailakbek Akylbek Uulu

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Tefsir
Anabilim Dalı

Graduate student, Pamukkale University, Institute of Islamic Sciences,
Department of Tafsir, Denizli/Turkey

tuulu23@posta.pau.edu.tr

<https://orcid.org/0009-0002-3906-3263>

Mürsel ETHEM

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı

Assistant Dr., Pamukkale University, Faculty of Theology,
Department of Tafsir, Denizli /Turkey

murselethemoglu@pau.edu.tr

murselahiska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2928-0638>

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 6.06.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 28.06.2025

Yayın Tarihi/Pub Date: 30.6.2025

Atıf/Cite as

Akylbek Uulu, Tailakbek – Ethem, Mürsel Moldo Kılıç'ın “Zar Zaman” Şiirinde İslami Motifler
Üzerine Bir İnceleme, Tafsir Dergisi 5/1 (Haziran 2025), 84-100

Akylbek Uulu, Tailakbek – Ethem, Mürsel. An Analysis of Islamic Motifs in Moldo Kılıç's Poem
“Zar Zaman”, Tafsir Journal 5/1 (June 2025), 84-100

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been
reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Published by Tafsir Journal,
Turkey. <http://www.tafsirdergisi.com/index.php/tafsir/index>

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Moldo Kılıç'ın "Zar Zaman" Şiirinde İslami Motifler Üzerine Bir İnceleme

Öz

İslam'ın Kırgız Türk toplumu arasında yayılmasında şairlerin oynadığı önemli rol, özellikle dini öğretilerin halk arasında anlaşılır kılınmasında büyük bir etkidir. Şairler, sadece edebi eserler üretmekle kalmamış, aynı zamanda İslam'ın topluma kazandırılması ve dini değerlerin benimsenmesinde görevler üstlenmişlerdir. Bu süreçte, şairlerin dini öğretileri halka aktarma ve İslam'ı yayma konusunda bir aracı oldukları görülmektedir. XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında Kırgız yazılı edebiyatına ve İslam dininin Kırgız Türk toplumunun arasında yayılmasında büyük katkı sağlayan şairlerden birisi olan Moldo Kılıç (1866-1917) bu dönemde, İslam'ı hem geleneksel Kırgız kültürüyle hem de şairliğinin derinlikli gücüyle harmanlayarak topluma aktaran başlıca figürlerden biri olmuştur. Şiirlerinde İslam'a dair birikimlerini ve düşüncelerini yansıtan Moldo Kılıç, dini motifleri ve Kur'an referanslarını kullanarak halkı bilinçlendirmeyi başarmıştır. O bu yönüyle, sadece bir edebiyatçı değil, aynı zamanda bir düşünür ve halk bilgisi olarak da iz bırakmıştır. Onu Kırgız edebiyatındaki farklı kılan yönü, İslam dinine ait motifleri şiirlerinde ustaca kullanmasıdır. Kur'an, hadis, fıkıh, tasavvuf ve edebiyat konusunda derin bilgisi olan şair, bu çok yönlülüğünü şiirine yansıtır. Şiirlerinde ahenk, ses, bilgi ve uyumluluk, şairin bu konudaki yeteneğini ortaya koyar. Bu çalışma İslam'a tâbi olan bir şairin şiirindeki dini motiflerini ve Kur'an referanslarını konu edinmiştir. Bu çerçevede Kur'an'ın ilkeleriyle, emir ve yasakları hakkında daha kapsamlı eseri olan "*Zar Zaman*" şiirine yer verilmiştir. Bu eseri, Kırgız edebiyatının önemli örneklerinden biri olarak, İslam'ın temel ilkelerinin şiirsel bir dille aktarılması açısından dikkat çeker. Şairin, eserinde bireysel ve toplumsal sorumlulukları vurgulayan öğretileri, dini değerleri pekiştiren bir dil ve üslup kullanımı, onun bu alandaki derin bilgisinin ve İslam'a olan bağlılığının bir yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Moldo Kılıç, Kırgız Şair, Zar Zaman.

Abstract

The important role of poets in the spread of Islam among the Kyrgyz Turkic society is a great factor, especially in making religious teachings understandable among the people. Poets not only produced literary works but also played an important role in bringing Islam to the society and adopting religious values. In this process, it is seen that poets were an intermediary in transferring religious teachings to the public and spreading Islam. Moldo Kylych, one of the poets who made a significant contribution to the Kyrgyz written literature and the spread of Islam among the Kyrgyz Turkic society in the late nineteenth and early twentieth centuries, was one of the important figures who blended Islam with both traditional Kyrgyz culture and the deep power of his poetry and conveyed it to the society. Reflecting his knowledge and thoughts on Islam in his poems, Moldo Kylych managed to raise public awareness by using religious motifs and references to the Qur'an. In this respect, he left his mark not only as a literary figure but also as a thinker and folk sage. What makes him different in Kyrgyz literature is his skillful use of Islamic motifs in his poetry. The poet, who has knowledge of the Qur'an, hadith, jurisprudence, mysticism and literature, reflects this versatility in his poetry. The harmony, sound, knowledge and compatibility in his poems reveal the poet's talent in this field. This study focuses on the religious motifs and Qur'anic references in the poetry of a poet who converted to Islam. In this context, his poem "Zar Zaman", which is a more comprehensive work about the principles, commandments and prohibitions of the Qur'an, is included. This work, as one of the important examples of Kyrgyz literature, draws attention in terms of conveying the basic principles of Islam in poetic language. The poet's teachings emphasizing individual and social responsibilities in his work, the use of language and style that reinforces religious values reflects his deep knowledge in this field and his commitment to Islam.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Moldo Kylych, Kyrgyz Poet, Zar Zaman.

Giriş

1. Kırgız Edebiyatında Şiir ve Moldo Kılıç

Kırgız sözlü kültürünün önemli temsilcileri *akın* olarak adlandırılır. Akın, Kırgız halkının tarihini, kültürünü ve yaşam biçimini doğaçlama şiirlerle kuşaktan kuşağa aktaran kişidir. Akınlık geleneği, sözlü nazım ürünlerinin *komuz* eşliğinde doğaçlama olarak icra edildiği sözlü anlatım türlerinden biridir. Kırgızlar, zengin sözlü edebiyat geleneğiyle öne çıkan Türk boyları arasında yer almaktadır. Kırgızistan'da akın, toplum içinde yüksek itibara sahip, öncülük eden bir figürdür. Kırgızların köklü tarih ve kültür anlayışı, sözlü gelenekte açıkça görülmektedir. Türk dünyasında farklı adlarla anılan *âşık* kavramı, Kırgız kültüründe "akın" terimiyle karşılık bulmuştur.¹

Bu çalışmada, modern Kırgız edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Moldo² Kılıç'ın şiirlerinde yer alan dinî/İslami motiflerin incelenmesi hedeflenmektedir. Şairin eserlerinde Kur'an'dan alınan ayetlerin, dini kavramların ve İslami temaların nasıl işlendiği, edebi ve anlam boyutuyla ele alınacaktır. Çalışmada ayrıca Moldo Kılıç'ın dinî-ahlaki mesajlarını iletmede nasıl bir yöntem izlediği ve bu referansların onun sanat anlayışı ve dünya görüşü üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

Araştırmanın kapsamı, Moldo Kılıç'ın hayatı, edebi kişiliği ve eserlerinde dinî unsurların yerini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca çalışmada Moldo Kılıç'ın kısa bir hayat öyküsü ve şiirindeki dini muhtevalar üzerinde durulacaktır.

Çokan Velihanov (1835-1865), Vasily Radlov (1837-1918) gibi bilim adamlarının verdiği bilgi ve fikirlere göre, Kırgızların Rusya'ya ilhakından önce kendilerine ait yazılı edebiyatı olmamıştır. Kuzey Kırgızistan şartlarında yazılı edebiyat takribi olarak 1880 sonrası başlamıştır. Kırgız Yazılı Edebiyatının ilk temsilcilerinden biri olan ve bu alanda ilk eser kaleme alan akın/şair Moldo Kılıç Şamırkan Uulu olmuştur. Bununla beraber birkaç akın daha şiirler yazmıştır. Ancak akınların eserlerinin halk arasında geniş olarak yayılması XX. yüzyılın başlarına tekabül etmiştir.³

"Akın" kelimesi Kırgızca kökenli bir terim olup, şair ve ozan anlamında kullanılmaktadır. Sözlükte, Kırgızca "ak" emir fiil ve "aguu" fiilinden türetilmiş olup, Türkçedeki "akmak" fiilini karşılamaktadır. Bu bağlamda, "akmak", sözlerin su gibi akışkan bir biçimde ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Terim olarak, "akın" toplumsal yaşamda gördüklerini, deneyimlerini ve kavrayışlarını irticalen, şiirsel bir üslupla ifade edebilen, sözlerinde uyum ve denge sağlayabilen, aynı zamanda yüksek ahlaki değerlere sahip yetenekli bireyleri tanımlamak için kullanılır.⁴ Bu kelimenin Kırgız dilinde ortaya çıkışı XIX. yüzyılın sonuna tekabül eder ve

¹ Sonuç Güngör, "Kırgız Akınlık Geleneği' Üzerine Türkiye Türkçesiyle Yapılmış Çalışmalar", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5/3 (2015), 27-38.

² Türkçedeki "Molla" ismi Kırgızca'da "Moldo" olarak kullanılmaktadır. Molla ismi "mevla" veya "Mevlâna" kelimelerinden türemiş olup "büyük kadı" birinci sınıf kadılık görevini yürütmüş kişi, büyük âlim manalarında kullanırdı. Kırgızlar ise bu devirde şairlerin hemen hepsinin isimlerinin başına ve müderrislere bu kelime, unvan olarak ilave edilmiştir. Bk. Mesut Okumuş, "Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) Kur'an Anlayışı ve Tefsir Yöntemi", *Diyanet İlmî Dergi* 115 (2008), 215-228.

³ Keneşbek Asanaliev, *Kırgız Adabiyatı* (Bişkek: İnsanat Yayınları, 2013), 6. Keneşbek Asanaliev, *Akındar Çıgarmaçılığının Tarihinin Oçerkleri* (Frunze: İlim Yayınları, 1988), 6.

⁴ Konstantin Yudahin, *Kırgızca-Orusça Sözdük* (Sovetskaya Ensiklopediya, 1985), "Akın", 42.

eserlerini kaleme alan şairler için kullanılır.⁵ İlk Kırgız akınları, eserlerinde yaşadıkları dönemi ve devirleri kaleme almışlardır. Şiirlerinde o devrin, o dönemin nasıl olduğunu ve halkın yaşam biçimini anlatmaya çalışmışlardır. Akınlar şiirlerinde XIX ve XX. yüzyıllardaki Kırgız halkının yaşamı, tarihi olaylar, Hokand Hanlığı'nın (1709-1876) zulmü, bölgeye Rus İmparatorluğu'nun girişi ve yerleşmesi, buna karşı önderlerin etkisi, aralarındaki ilişkiler hakkında kapsamlı bilgiler sunmuşlardır.⁶

Sözlü geleneğe ait şiirlerle karşılaştırıldığında, eserlerini yazılı hâle getiren akınların şiirlerinde İslam dininin etkisi daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. O dönemin şairleri, eserlerine başlamadan önce Allah'a dua ettikten sonra şiir söylemeye başlamışlardır. Bazı akınlar ise kimi eserlerinde peygamberler tarihine geniş yer vermişlerdir. Örneğin, Aldaş Moldo (1874-930), "Hal Zaman" adlı eserinde geçmiş peygamberlerin hayatını anlatarak yalnızca sıradan insanların değil, "Allah'ın sevdiği kullarının" bile bu dünyadan geçtiğini ve ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu okuyuculara hatırlatmıştır.⁷

Kırgız akınların şiirlerinde tasavvufa dair etkiler, bölgede etkin sufiler olan Hoca Ahmed Yesevi (ö. 562/1166), Hakîm Ata (ö. 582/1186), Rabgûzî (ö. 710/1310) ve Sûfî Allahyâr (ö. 1133/1721) gibi hocaların eserlerinin Kırgız halkı arasında yaygınlaşmasıyla ilişkilidir. Akınlar, dini konuları ve fikirleri aktarırken, söz konusu tasavvuf ehlinin eserlerinden faydalanmışlardır.⁸

Akınlar şiirlerine "besmele"⁹ ile başlayıp "Kelime-i Şahadet" ile bitirerek, kainattaki olayların Allah'ın emriyle gerçekleştiğine vurgu yaparlar. Onlar sadece şiir yazmakla kalmayıp, İslam dinini öğrenip halkı doğru yola davet etmişlerdir. Bu nedenle onlara "Moldo" ismi verilmiştir.¹⁰ Özellikle Moldo Niyaz (ö. 1313/1896), Moldo Kılıç ve ondan sonra gelen akınlar, şiirlerinde İslam'a genişçe yer vermişlerdir. İnsanları doğru yola, iyi niyetli olmaya, adaletli davranmaya ve dini emirleri yerine getirmeye çağırmışlardır.

Moldo Kılıç'ın hayatıyla ilgili Türkiye'de kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır.¹¹ Biz de araştırmamızda söz konusu olan çalışmalarda eksik kalan noktaları tamamlayarak katkıda bulunmaya çalıştık.

Kırgız yazılı edebiyatına önemli katkı sağlamış akınlardan Moldo Kılıç Şamıkan¹² Uulu 1866 senesinde Kırgızistan'ın güney-doğusundaki Narın bölgesinin şimdiki adıyla Koçkor ilçesinde doğdu. Moldo Kılıç "Zamana" adlı şiirinde kendi yaşına dair şöyle bir dörtlük yazmıştır:

⁵ Tazabek Samançin, *Kılıç-Cazuuçu Akın* (Frunze: Kırgızmambas Yayınları, 1948), 8. Asanaliev, *Akındar Çıgarmaçılığı*, 10.

⁶ Asanaliev, *Kırgız Adabiyatı*, 7.

⁷ Samançin, *Kılıç-Cazuuçu Akın*, 25.

⁸ Samançin, *Kılıç-Cazuuçu Akın*, 26.

⁹ Molla Kılıç Törekeldin, *Kissa-i Zilzala* (Kazan; Frunze: İrbis, 1911), 4.

¹⁰ Samançin, *Kılıç-Cazuuçu Akın*, 9.

¹¹ Geniş bilgi için bk. Kursanbek Duishonkul Uulu, *Kırgızistan'da Zamancuların Dinî ve İtikadî Görüşleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018). Melek Kuzucu, *Moldo Kılıç Şamıkan Uulu'nun Şiirlerindeki Muhteva Üzerine İnceleme* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021). Ali Tan, *Moldo Kılıç'ın Kazaldar'ı* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1998).

¹² Moldo Kılıç'ın babasının adı, Kırgız kaynaklarında "Şamıkan" olarak geçmektedir. Ancak Omor Sooronov, bu ismin yanlış olduğunu ve doğru biçiminin "Şamıkan" olması gerektiğini savunmaktadır. Moldo Kılıç Şamıkan Uulu, *Kazaldar*, ed. Omor Sooronov (Bişkek: Turar Yayınları, 2017), 5-7.

Бир миң үч жүз он алты	Bir min üç cüz on altı	Bin üç yüz on altı
Мусулманча бул сана,	Musulmança bul sana,	Bu yıl Müslümanca,
Отуз эки жашында	Otuz eki çaşında	Otuz iki yaşında
Молдо Кылыч бечара.	Moldo Kılıç beçara.	Moldo Kılıç biçare.

Bu satırlardan Moldo Kılıç'ın hicri 1284/1866 yılında doğduğu anlaşılmaktadır. Babası Şamıkan Törökeldi Uulu, Moldo Kılıç daha beş yaşındayken vefat etmiştir. Moldo Kılıç, öteden beri halkın önderliğini yapan zengin bir aileye mensuptur ve bu ailede ilim alma, kitap okuma ve yazı öğrenme gibi imkanlara sahip olmuştur. Nitekim birçok bölgede geçerli olduğu gibi Kırgız topraklarında da o dönemlerde sadece maddi imkân sahipleri eğitim alabilmekteydiler.¹³

Moldo Kılıç, ilk eğitimini memleketinde aldı. Arapça eğitimine ise Cumgal'lı Moldo Botoyan'dan başlayarak devam etti. Sonrasında, Kırgızistan'ın Çüy bölgesinde yer alan Mambetaalı, Ak Moldo ve Tokmok şehrindeki Zakir Halfa gibi hocalardan ders aldı. Bu hocaların desteğiyle belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra, Kazakça ve Tatarca dillerinde çıkan gazeteleri ve sûfilerin eserlerini incelemeye başladı.¹⁴

Moldo Kılıç, çocukluğundan beri her zaman fakirlerin yanında yer almış, zalimlere karşı durmuş, eşitliği ve adaleti savunmuş biridir. Moldo Kılıç, toplumsal olayların tanığı olduğu gibi, onları aynı şekilde yansıtan realist bir şairdir. O adaletsizliği, zulmedenleri ve harama bulaşanları açıkça eleştirmekten çekinmemiş ve bu sayede daima adaletin ve gerçeğin yanında durmuştur. Şiirlerinde, kendi dedelerinin halka zulmettiğini açıkça ifade etmekten kaçınmamıştır.¹⁵

Moldo Kılıç 1905 yılından itibaren, Kazan'da çıkan "Yulduz", Kırım'da basılan "Tarcıman" gibi dergilerin baskılarıyla tanışır. O yıllarda Kazak dilinde yayınlanan "Aykap" dergisinden Kazak edebiyatçı Maşur Cusup Köpeeov'in (1858-1931) eserlerini okumuş ve bu dergilerden faydalanmıştır.¹⁶ Moldo Kılıç, 1917 yılı sonbaharında, 51 yaşında vefat etmiş ve Törökeldi Uulu'nun mezarlığına defnedilmiştir.¹⁷

Moldo Kılıç "*Kissa-i Zilzala*"¹⁸ (480 mısra) adlı şiirinde, Çon-Kemin şehrinde 1910 yılında yaşanan korkunç depremi anlatmıştır. Bu zelzelenin sonucunda birçok mal ve can kaybı yaşanmış ve birçok ev yıkılıp harap olmuştur. Kıyas Moldokasımov (1963-) Moldo Kılıç'ın şiirlerinden yola çıkarak şunları ifade etmiştir:

"Almatı'daki arşivlerde Moldo Kılıç'ın şiirlerindeki olaylar ve karakterlerle ilgili birçok bilgiye rastlamak mümkündür. Örneğin, şairin herkesçe bilinen "*Zilzala*" isimli şiirinde yaşanan tahribat ve can kaybı hakkında bilgilere yer verilmiştir. 1910 yılının aralık ayında Çon-

¹³ Asanaliev, *Kırgız Adabiyatı*, 23.

¹⁴ Melis Kurmanaalı Uulu Abdıldayev, *Muras: Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç, Aldaş Moldo, Cenicok, Toktogul Cana Başkalar* (Frunze: Kırgızistan Yayınları, 1990), 41. Duishonkul Uulu, *Zamancıların Dinî ve İtikadî Görüşleri*, 29.

¹⁵ Altınai Şerimbekova, *Moldo Kılıç Şamıkan Uulunun Çıgarmalarındaki Pedagogikalık Oylor* (Bişkek: İşenaalı Arabaev Atındaki Kırgız Mamlekettik Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 36.

¹⁶ Samançin, *Kılıç-Cazuuçu Akın*, 35. Asanaliev, *Kırgız Adabiyatı*, 23.

¹⁷ Samançin, *Kılıç-Cazuuçu Akın*, 39.

¹⁸ Bu kıssa, 1911 yılında Kazan şehrinde yayımlanmıştır. Kitabın kapak sayfasında Moldo Kılıç'ın soyadı farklı şekilde yazılmıştır. *Molla Kılıç Törökeldin* olarak kaydedildiğinden, bu haliyle değiştirmemeyi uygun bulduk. Burada geçen "Törökeldi", Moldo Kılıç'ın büyükbabasının adıdır. Günümüzde de Kırgızistan'da bazı kişiler soyadı olarak babalarının, bazıları ise büyükbabalarının ismini kullanmaktadır.

Kemin, Çilik ve Çon-Aksu bölgelerinde 10-11 şiddetinde olan depremde 452 insan ölmüş, 740'tan fazla kişi yaralanmıştır. Ayrıca 1094 ev ve 4545 çadır harap olmuş, 13 binden fazla sığır ve küçük baş hayvan (koyun ve keçi) telef olmuştur.”¹⁹

Moldo Kılıç'ın emeğine önem veren ve eserlerini halk arasında yayılmasına İşenaalı Arabaev (1882-1933) etkili olmuştur. Arabaev 1911'de Kazan şehrinde Moldo Kılıç'ın "*Kıssa-i Zilzala*"²⁰ (*Zelzele Kıssası*) gazelini Arap harfleriyle yayımlamış ve kitabın önsöz kısmında: "*Sarıbağış soyundan gelen, Kara Koçkor sülalesinden meşhur Şair (Akın) Moldo Kılıç'ın 20 yıl boyunca birçok gazel yazdığını*" belirtilerek, Kılıç'ın 25 yaşında iken şiir ve gazel yazmaya başladığı ifade edilmiştir. Bu eser Moldo Kılıç hayatıyken basılmıştır. "*Kıssa-i Zilzala*", Kırgız dilinde basılmış ilk edebî eserdir. Bu eserle birlikte Kırgız yazılı edebiyatı resmi olarak başlamıştır.²¹ O zamana kadar hep sözlü olarak gelmiştir. Bu nedenle Moldo Kılıç, Kırgız yazılı edebiyatının ilk temsilcisi olarak kabul edilir.²²

Moldo Kılıç'ın "*Bürküttün Toyu*" (*Kartal Ziyafeti*) (245 mısra), "*Kanattuular*" (*Kuşlar*) (474 mısra), "*Buudayık*" (*Harpia Kartalı*) (853 mısra) adlı şiirleri ise ölümünden sonra "*Tamsilder*" isimli eserde yine Arap harfleriyle 1926'da Moskova'da basılmıştır.²³

Çüy'de bulunduğu sırada 1890 yılında "*Çüy Bayanı*" (*Çüy Beyanı*) (651 mısra) adlı eserini yazarak Moldo Kılıç halk arasında tanınmaya başlamıştır. Moldo Kılıç'ın diğer eserleri arasında "*Zar Zaman*" (*Zor Zaman*) (1950 mısra), "*Aldamçı*" (*Yalancı*) (240 mısra), "*Cindi Suu*" (*Deli Su*) (650 mısra), "*Kerme Too*" (*Kerme Dağ*) (700 mısra), "*Kol Kazal*" (*Kol Gazel*) (389 mısra), "*Kara Koçkor*" (*Kara Koç*), "*Kız Cigit*" (*Kız Yiğit*) (194 mısra), "*Uy Kazal*" (*İnek Gazel*), ve "*Çüy Kanattuuları*" (*Çüy Kuşları*) gibi şiir ve destanları da bulunmaktadır.²⁴

Moldo Kılıç'ın "*Zar Zaman*" eseri üzerine edebiyat,²⁵ tasavvuf²⁶ ve kelam²⁷ açısından yapılan çalışmalar mevcuttur. Ancak bizim bu çalışmalardan farklı olarak, eseri tefsir açısından ele alarak doğrudan Kur'an ve Sünnetten kaynak kullandığını tespit etmeyi amaçlıyoruz.

Sovyet döneminde Kırgızistan'da merkezi yönetim tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda, rejimin ideolojik görüşlerine aykırı eserlerin yayımlanmasına izin verilmemiştir. Özellikle Kırgız sözlü edebiyatına ait eserler ciddi ideolojik baskılara maruz kalmış, bazı eserlerin okunması ve yayımlanması yasaklanmıştır. Bu yasaklama politikalarına maruz kalan isimlerden biri de Moldo Kılıç olmuştur. 1950'li yıllarda "ikinci baskı dönemi" olarak adlandırılan süreçte Moldo Kılıç'ın eserleri "gerici" ve "milliyetçi fikirler" içerdiği gerekçesiyle hakkında karalama kampanyaları başlatılmış; eserlerinin okunması ve

¹⁹ Duishonkul Uulu, *Zamancıların Dinî ve İtikadî Görüşleri*, 48-49. Kıyas Moldokasimov, *Moldo Kılıçka Baylanıştuu Arhivdik Uçkay Darekter*, ed. Nazarkul İşeev (Bişkek: Turar Yayınevi, 2017), 549-558.

²⁰ Molla Kılıç, *Kıssa-i Zilzala*.

²¹ Asanaliyev, *Kırgız Adabiyatı*, 24. Duishonkul Uulu, *Zamancıların Dinî ve İtikadî Görüşleri*, 31.

²² Mehmet Erol, "Bir Sözlü Tarih Metni Olarak Kıssa-İ Zelzele ve Konusunun Anadolu Basınına Yansıması", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/3 (2018), 26-38.

²³ Asanaliyev, *Kırgız Adabiyatı*, 25.

²⁴ Belek Soltonoev, *Moldo Kılıç'ın İrları*, 327, 1-165.

²⁵ Tazabek Samançin, *Moldo Kılıç-Perviy Kırgızskiy Poet-Pismennik* (Frunze: İnstitut Yazıkı Literaturı Yayınları, 1946); Samançin, *Kılıç-Cazuuçu Akın*; Tan, *Moldo Kılıç'ın Kazaldar'ı*; Kuzucu, *Moldo Kılıç'ın Şiirlerindeki Muhteve*.

²⁶ İmanbek Azızilla Uulu, *Kırgız Şiirinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

²⁷ Duishonkul Uulu, *Zamancıların Dinî ve İtikadî Görüşleri*.

yayımlanması yasaklanmıştır. Moldo Kılıç'ın eserleri, 1945-1962 yılları arasında Kırgız aydınları arasındaki iç çekişmelere malzeme yapılmış; bu eserlerle ilgilenen bilim insanları soruşturmalara maruz kalmış, hatta hapis cezasına da çarptırılmışlardır. Bu nedenle, Moldo Kılıç'ın eserlerine yönelik yasak 1985 yılına kadar sürmüştür.²⁸

2. Moldo Kılıç'ın "Zar Zaman" Şiiri ve İslami Motifler

"Zar Zaman" adlı şiir, Moldo Kılıç'ın en büyük ve en önemli eserlerinden biridir. Kırgızca'daki "Zaman" kelimesi "zaman" veya "devir" anlamına gelirken, "Zar" kelimesi ise "halkın ağlama", "yas tutma dönemi" ve "zor, muhtaç zaman" anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda, "Zar Zaman" ifadesi Türkçedeki "Zor Zaman" tabiriyle anlam bakımından örtüşmektedir. Moldo Kılıç, bu eserini 1898 yılında 32 yaşındayken kaleme almıştır.²⁹

Moldo Kılıç "Zar Zaman" adlı şiir, yaşadığı toplumda gözlemlediklerini dile getirmiştir. Şiirlerinde yalnızca Rus Çarlığı'nın uygulamalarını eleştirmekle kalmamış, aynı zamanda yerli zenginlerin kendi halkını nasıl sömürdüğünü ve ezdiğini de vurgulamıştır. Moldo Kılıç bu eserinde, diğer eserlerinde olduğu gibi, yalnızca tek bir konuyla sınırlı kalmayıp çeşitli meselelere değinmiştir. Bu eserinde de dinî motiflerin ve İslami edebiyatın etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir. Örneğin, eserin orta bölümlerinde peygamberler tarihine yer verilmiştir. Bu şiirinde, Moldo Kılıç'ın Rabgūzī'nin "Kısasü'l Enbiya" adlı eserinin etkisi altında kaldığı görülmektedir. Moldo Kılıç'ın bu konuyu ele almasının nedeni, hayat ve ölüm hakkındaki düşünceleridir. Ona göre, bu dünyada yalnızca sıradan insanlar değil, peygamberler dahi can vermektedir. Moldo Kılıç, böylelikle her insanın faniliğini vurgulamıştır.

Moldo Kılıç "Zar Zaman" eserinde, Kur'an, şariat ve İslam düşüncesiyle bağlantılı dinî ilkeler geniş bir şekilde temsil edilmektedir. Örneğin, şiirde beş vakit namazın aksatılmadan kılınması ve orucun titizlikle tutulması gerektiğine dair öğütler yer alır. "Fakir, yetim ve dul kadınların yararına ürününden öşür, malından zekât ver" ifadesiyle de sosyal yardımlaşmanın önemi vurgulanır. Moldo Kılıç imkanı olan Müslümanları Mekke'ye gidip hac ibadetini yerine getirmeye teşvik eder. İslam dinine derinden inanan Kılıç, bu dünyanın tüm doğasının Allah'ın kudretiyle yaratıldığına ve bu dünyanın geçici, ahiretin ise ebedi olduğuna olan inancını dile getirir.³⁰

Moldo Kılıç'ın "Zar Zaman" şiirine ne kadar önem verdiği, aşağıdaki beyitlerden açıkça anlaşılmaktadır:

Зар замандын казалы, Калем алып азалы. Жөнү жокту жаздың деп, Кудайым кылба жазаңы. Молдо Кылыч менин атым, Болжолу жок санатым. Айта берсең сабаган, Ак шумкардай канатым.	Zar zamandın kazalı, Kalem alıp azalı. Cönü cокtu cazdın деп, Kudayım kılba cazanı. Moldo Kılıç men atım, Bolcolu cок sanatım. Ayta bersen sabagan, Ak şumkarday kanatım.	Zor zamanın gazeli, Kalemi alıp yazalı. Anlamsızı yazdın diye, Tanrım kesme cezayı. Moldo Kılıç benim adım, Ölçüsү yok sanatımın. Söylersem çırpınан, Ak Şumkar gibi kanadım.
--	--	--

²⁸ Serdar Şimşek, "Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Yasaklanan Bir Akın: Moldo Kılıç", ed. İbrahim Dilek, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, (2019), 487.

²⁹ Samançin, *Moldo Kılıç-Perviy Kırgızskiy Poet-Pismennik*, 109.

³⁰ Samançin, *Kılıç-Cazuuçu Akın*, 99.

Окуп көргөн молдолор, Өчүрө көр калатын. Жакшы окуп карасан, Оюндагы сөзүңдүн Баарын мындан табасын. ³¹	Okup körgön moldolor, Öçürö kör kalatın. Çakşı okup karasan, Oyundagı sözündün Baarın mından tabasın.	Okumuş mollalar, Lütfen silin yanlışını. İyi okuyup bakarsan, Aklındaki sözünün Hepsini buradan bulursun.
--	---	---

Moldo Kılıç diğer eserlerinin hiçbirinde “Aklındaki tüm sözleri burada bulacaksın” gibi bir iddiada bulunmamıştır. Aksine, konuşacağı konuları açıkça sınırlandırdığı görülmektedir. Bu anlamda şair bu şiirinde, kendi dönemi ve zamanı hakkında düşüncelerini ifade ederek Kırgız yaşamının geniş bir tasvirini yapmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Türk edebiyatı tarihine bakıldığında, Türk şairlerinin şiirlerinde Kur'an ayetlerinden faydalandıkları görülmektedir.³² Benzer şekilde, Kırgız Türk şairlerinin de bu geleneği sürdürerek şiirlerinde Kur'an ayetlerinden iktibaslar yaptığı görülür. Moldo Kılıç'ın dini temalara adanmış şiirlerinden biri olan “Zar Zaman”, geniş kapsamlı ve çok yönlü bir eserdir. Şair, çeşitli dini meseleleri derinlemesine inceleyerek, bu konuları şiirsel bir formda sunmaya çalışmıştır.

2.1. Allah

Kırgızların Allah tasavvuru/anlayışı hakkında geniş bilgiler, XIX ve XX. yüzyıllarda yaşayan ve “zamancı” ya da “kazalcı” olarak bilinen şairlerin şiirlerinde sıkça yer almaktadır.³³

Zamancılardan biri olan Moldo Kılıç Allah'ın varlığını, O'nun kudretini ve evreni yaratışını şiirsel bir şekilde betimlemiştir. Şiirinde, zorluklar ve adaletsizlikler karşısında Allah'a inanmanın ve sabırlı olmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Allah'ın imtihanlarına dayanma ve O'na sığınma konuları ele alınmaktadır. Şiirinde, Allah'ın yüceliği ve kudreti üzerinde durulmaktadır. “Zar Zaman” şiirinde öncelikli olarak Allah hakkında söz edilmektedir:

Адамдын көп күнөөсү, Бир Аллада айып жок. ³⁴	Adamdın көп күнөөсү, Bir Allada ayıp cok.	İnsanın çoktur günahı. Bir Allah'ta kusur yok.
--	--	---

Moldo Kılıç bu ifadeleriyle Allah'ı yücelterek ona tesbih ile devam ettiğini görmekteyiz. Moldo Kılıç'tan aldığımız yukarıdaki beyitte, şair, Kur'an-ı Kerim'de geçen “Allah tüm eksikliklerden münezzehtir.”³⁵ ayetlerine atıfta bulunmaktadır.

³¹ Moldo Kılıç Şamıkan Uulu, “Zar Zaman”, *Kazaldar*, ed. Omor Sooronov (Frunze: Turar Yayınları, 2017), 204.

³² *Ta'Allah zihnî ma'ni sin yarattı cism ü cânı*
Kulluk kulsam tüni küni minge sin ok kirek sin.

Allah'ım! Ne güzel mana ki, cisim ve canı sen yarattın. Gece gündüz sana kulluk etmek isterim. Bana sen gereksin.

Ahmed Yesevi'den alınan yukarıdaki şiirde, şair Kuran'da geçen, her şeyin yaratıcısının Allah olduğuna dair ayetlere telmihte bulunmuştur. Bk. Muhammet Kuzubaş, “Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur'an: Fuzûlî'nin Gazelleri Örneğiyle”, *Diyanet İlmî Dergi* 9/3 (2003), 102.

³³ Abdilaziz Kalberdiev, *(Tarihten Günümüze) Kırgızların Allah Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 60; Abdilaziz Kalberdiev, *Kırgızdardın Düynö Taanımında Allah Tüşünügü* (Bişkek: TDF & OşMU Yayınları, 2016), 72.

³⁴ Moldo Kılıç, “Zar Zaman”, 215.

³⁵ Abdışşükür İsmailov vd., *Iyık Kuran Cana Kırgızça Kotormosu Menen* (İstanbul: Acar Yayınları, 2017). ez-Zuhruf 43/13. Âl-i İmrân 3/191. el-İsra 17/1. en-Neml 27/8.

Moldo Kılıç, bu eserinde kendisini "şair değil, aciz birisiyim"³⁶ diyerek alçakgönüllülükle tanımlar ve halkına faydalı olmayı diler. Ardından, bu eseri yazmaya başladığını, ancak aslında bu göreve layık olmadığını, insanlara kötü görünmekten ve bir yerde hata yapmaktan korktuğunu ifade eder:

Жалбарганым бир кудай, Жаратуучу бир өзү. Айтып турган сөзүмдүн, Кагаз болсо күбөсү, Он сегиз миң ааламды Сактап турган ээси. ³⁷	Calbarganın bir kудay, Caratuuçu bir özü. Aytıp turgan sözümüdün, Kagaz bolso kübösü, On segiz min aalamdı Saktap turgan eesi.	Yalvardığım tek Allah, Yaratan tek kendisi. ³⁸ Söylediğim sözümün, Kâğıt olursa şahidi, On sekiz bin âlemi Koruyan O, sahibi.
--	---	---

Yukarıdaki ifadede şair, Kur'an'da yer alan her şeyin yaratıcısının Allah olduğuna dair ayetlere telmihte bulunmuştur. Bu ifadelerle şair, yalnızca Allah'a inandığını ve sadece O'na dua ettiğini açıkça ifade etmektedir. Şiirin devamında ise, çocuk ve malın bu dünyada mutluluk kaynağı olduğunu, ancak inanan erdemli bir gencin bu fani dünyanın aldaticılığına kapılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Moldo Kılıç, şiirinin devamında "Sanatımı icra ettiğimde beni durduramazsınız; sözlerim içimden adeta dökülür ve bu Allah'ın bahşettiği bir yetenektir, kimseden talep etmedim" demektedir. Ayrıca, "Pek çok kişinin kusurunu ifşa ettim, şimdi Allah'ım, günahımı bağışlar mı?" diye sorgulamaktadır.³⁹

Aşağıdaki şiir dizeleri, şairin Allah'ın her şeyi bilen sıfatını derinlemesine kavradığını göstermektedir:

Илгеркинин адамы Көп жашады өмүрдү, Кудай билет эмдиги Узун өмүр көрөрдү. ⁴⁰	İlgerikinin adamı Köp çaşadı ömürdү, Kuday билет emdigi Uzun ömür körördү.	Evvelkinin insanı Çok yaşadı ömrünü, Allah bilir ⁴¹ şimdiki Uzun ömür görür mü.
--	---	---

Aşağıdaki dizelerde, şair Yaratıcının tek olduğunu vurgulayarak dile getirmektedir:

Жараткан жалгыз кудайым, Жаным курбан кылайын. Азап кыла көрбөгүн, Айланайын ылайым. ⁴²	Caratkan calgız kудайым, Canım kurban kılayın. Azap kıla körböğün, Aylanayın ılayım.	Yaratan tek Tanrım, ⁴³ Canımı kurban edeyim. Azap verme lütfen, Tek sana yalvarırım.
---	---	--

Башындагы мээңиз Тамырлары жүлүндө. Бир Аллага муңу бар,	Başındagı meeniz Tamırları cülündө. Bir Allaga munu bar, Bulbul, torgoy ünündө.	Başındaki beyniniz Damarları haramilikte. Bir Allah'a derdi var, Bülbül, tarla kuşu sesinde.
--	--	---

³⁶ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 218.

³⁷ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 218.

³⁸ İsmailov vd., *Iyık Kuran*. er-Ra'd 13/16. ez-Zumer 39/62. el-Mu'min 40/62.

³⁹ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 219.

⁴⁰ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 220.

⁴¹ İsmailov vd., *Iyık Kuran*. Âli İmrân 3/29. eş-Şu'ara 26/220. el-Ankebût 29/62.

⁴² Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 222.

⁴³ İsmailov vd., *Iyık Kuran*. el-Bakara 2/163. ez-Zumer 39/6.

Булбул, торгой үнүндө.⁴⁴

Moldo Kılıç, bu dörtlüğünde ıptan bahsetmekle birlikte, bülbülün sesinin insanlara hoş geldiğini ancak aslında ne söylediğini yalnızca Allah'ın bildiğini vurgulamaktadır. Başka bir yerde⁴⁵ ise insanın ne zaman ve nerede öleceğini yalnızca Allah'ın bildiğini ifade etmektedir:

Анык тындап олтурсаң,
Билгиземин санатты,
Алла өзү чоң экен
Ар түрлүү жан жаратты.
Ар кайсысын ар башка
Жер жүзүнө таратты.
Жер жүзүндө адам зат
Бир кишиден таралды.
Кээ бирөө башынан
Тили дудук тубаса,
Кээ бир киши өмүрү
Тазалактан обочо,
Жакшы кылып кээ бирөөн
Жалпы элди сураатты.
Жарды кылып кээ бирөөн
Колго берди таякты.
Кээ бирөөн зарлатып,
Эки көзүн жоготту.⁴⁶

Anık tındap oltursan,
Bilgizemin sanattı.
Alla özü çon eken
Ar türlüü can carattı.
Ar kaysısın ar başka
Cer cüzünö tarattı.
Cer cüzündö adam zat
Bir kişiden taraldı.
Kee biröo başınan
Tili duduk tubasa,
Kee bir kişi ömürü
Tazalaktan oboço,
Cakşı kılıp kee biröön
Calpı eldi surattı.
Cardı kılıp kee biröön
Kolgo berdi tayaktı.
Kee biröön zarlatıp,
Eki közün cogottu.

Gerçekten dinleyip otursan,
Bildirim nasihatı.
Allah en büyüktür⁴⁷
Her çeşit canı yarattı.
Her birini bir başka
Yeryüzüne dağıttı.
Yeryüzünde insanoğlu
Bir kişiden türedi.
Bazıları ise
Dili tutuk doğuştan,
Başka bir kişinin hayatı
Temizlikten uzak,
Güzel başka birisini
Bütün halkı sordurdu.
Fakir edip başka birisini
Ele verdi sopayı.
Başka birisini ağlatıp,
İki gözünü kör etti.

Bu dizelerde Allah'ın yüceliğinden bahsetmektedir. Devamında, yeryüzündeki insanların tek bir kişiden türediğini, bazılarının doğuştan dilsiz, bazılarının kör, bazılarının zengin, bazılarının ise fakir olarak yaratıldığını ve Allah'ın her şeye kadir olduğunu aşağıdaki dizelerde dile getirmektedir:

Кадыр Алла кудайым,
Акыл менен карасаң,
Айтып турам мен дайым.⁴⁸

Kadır Alla kudayım,
Akıl menen karasan,
Aytip turam men dayım.

Kadir olan Allah'ım,⁴⁹
Akıl ile bakarsan,
Söylüyorum ben daim.

Кудурети кудайдын
Күндү көккө жүргүздү,
Айды жарты чыгарып,
Алыстатты жылдызды.⁵⁰

Kudureti kudaydın
Kündü kökkö cürgüzdü,
Aydı cartı çıgarıp,
Alıstattı cıldızdı.

Kudreti Allah'ın
Güneşi gökte yürüttü,
Ayı yarım çıkarıp,
Uzaklaştırdı yıldızı.

⁴⁴ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 227.

⁴⁵ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 228.

⁴⁶ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 241.

⁴⁷ İsmailov vd., *Iyık Kuran*. Şura 42/4. el-Bakara 2/255.

⁴⁸ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 242.

⁴⁹ İsmailov vd., *Iyık Kuran*. Nuh 24/45. Âli İmrân 3/29, 165, 189. el-Hud 11/4.

⁵⁰ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 245.

Moldo Kılıç'ın bu dizeleri, Allah'ın kudreti, kâinatın düzeni ve gök cisimlerinin işleyişi gibi Kur'an kavramlarını da yansıtmaktadır. Şair, Allah'ın güneşi gökte hareket ettirdiğini ve ay ile yıldızları yerli yerince yarattığını ifade ederek, evrendeki mükemmel düzenin Allah'ın iradesiyle var olduğunu vurgulamaktadır. Kur'an'da bu husus şu şekilde dile getirilmiştir: *"Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir. Yıldızlar ve ağaçlar secde etmektedir."*⁵¹ Bu ayet, gök cisimlerinin belirli bir düzen içinde hareket ettiğini ve bunların Allah'ın kudretine işaret ettiğini göstermektedir.

Moldo Kılıç bundan sonra, "Ben öğüt veriyorum, iyi dinleyin bu benim tavsiyemdir" diyerek gazeline şu şekilde devam etmektedir:

Байкап турсаң адамга, Не кылса да кудайым Өзү билет жазыгын. Кудай кандай кылат деп, Кетирбеген санаанды. Кудуретти ким билет Барды жоксон кылабы? Болбос ишти ойлобо, Ойлосоңуз акыры, Кудуретин Алланын Акыл менен болжобо. Шек келтирбе сөзүнө Китеп ачкан молдого. ⁵²	Baykap tursan adamga, Ne kılrsa da kudayım Özü билет cazıgın. Kuday kanday kılât dep, Ketirbegin sanaandı. Kuduretti kim билет Bardı cokson kılaby? Bolbos işti oylobo, Oylosonuz akırı, Kuduretin Allanın Akıl menen bolcobo. Şek keltirbe sözünö Kitep açkan moldogo.	Dikkat edersen insana, Ne yapsa da Allah'ım, Kendisi bilir cezayı. Allah nasıl yapar diye, Dert etme bunu. Kudreti kim bilir Varı yoksun kılar mı? Olmayacak işi düşünme, Düşünürsen de sonunda, Allah'ın kudretini Akılla tahmin etme. Şüphe getirme sözüne Kitap açan hocanın.
Ырыскы, насип Алладан, Он сегиз миң ааламды Кудай өзү жараткан. Ар бендеге ыйманды Кудай насип кылганы. ⁵³	İrisky, nasip Alladan, On segiz min aalamdı Kuday özü caratkan. Ar bendege ıymandı Kuday nasip kılğanı.	Rızık, nasip Allah'tan, On sekiz bin âlemi Allah kendisi yarattı. Her kula imanı Allah nasip etti.

Bu mısralarda Allah'ın rızık verici ve her şeyin yaratıcısı olduğu ifade edilmektedir. Daha sonra ise doğru yola hidayet ettirenin de Allah olduğu belirtilmektedir.

Moldo Kılıç'ın bu eseri, zengin bir dini muhtevaya sahip olup, dini temalara özel bir önem atfetmektedir. Aşağıda, ele aldığı diğer bazı konular hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

2.2. Peygamberler

Şiirlerinde birkaç peygamberin hayatı ve misyonları da ele alınmıştır. Burada peygamberlerin hayatlarındaki önemli olaylar, faaliyetleri ve dini görevleri yansıtılmıştır.

⁵¹ er-Rahmân 55/5-6.

⁵² Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 250.

⁵³ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 255.

Giriş bölümünde belirtildiği üzere, okuyuculara ölümün kaçınılmaz olduğunu hatırlatan şairlerden biri de Moldo Kılıç'tır. O "*Zar Zaman*" şiirinde, Allah'ın sevdiği kullarının dahi bu dünyadan ayrılacağını şu ifadelerle vurgulamaktadır:

Өлүп келет ыйлачы, Нече түмөн миң киши. Пайгамбарлар баары өлдү, Падышалар, кан өлдү. ⁵⁴	Ölüp kelet ıylaçı, Neçe tümön min kişi. Paygambarlar baarı öldü, Padişahlar, kan öldü.	Ölüp gelmekte ağlasana, Nice binlerce kişi. Peygamberler hepsi öldü, Padişahlar, hanlar öldü.
--	---	--

Адам ата, Аба эне, Ар жандардан абалкы. Жеберейил периште, Пайгамбарга кабарчы. ⁵⁵	Adam ata, Aba ene, Ar candardan abalkı. Cebereiyl perişte, Paygambarga kabarcı.	Âdem Baba, Havva Anne, Her canlıdan önceki. Cebrail melek, Peygambere haberci.
--	--	---

Bu ifadeler, insanlığın yaratılışına ve İslam inancındaki önemli figürlere işaret ediyor. Şair, "Âdem Baba" ve "Havva Anne" ile insanlığın başlangıcı olduğunu ve "Her canlıdan önceki" ifadesiyle, onların diğer tüm varlıklardan önce yaratıldığını ima eder. "Cebrail Melek" ise İslam'da vahiy meleğidir ve "Peygambere haberci" ifadesiyle, Cebrail'in Allah'tan gelen vahiyleri peygamberlere ileten bir elçi olduğunu vurguluyor.

Allah'ın Kur'an ayetlerini Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla indirmesi, peygamberlik görevinin başlangıcından itibaren yaklaşık 23 yıl boyunca devam etmiştir. Kur'an, Allah'ın ilahi mesajlarını içerir ve insanlara doğru yolu göstermek, hayatlarına rehberlik etmek amacıyla indirilmiştir. Şair, bu olguyu şiirinde şu şekilde dile getirmektedir:

Аят, Куран, шарыпты, Азиз кылып жаратты Байгамбарга түшүрдү. ⁵⁶	Ayat, Kuran, şarıptı, Aziz kılıp carattı Baygambarga түшүрдü.	Ayet, Kur'an, mukaddesi, Çok sevip yarattı Peygambere indirdi.
--	---	--

2.3. İslam Dininin Diğer Temel Prensipleri

Moldo Kılıç, namaz, oruç, zekât gibi İslam'ın temel prensiplerini şiirsel bir dille anlatarak, bu ibadetlerin önemini ve yerine getirilme kurallarını açıklamıştır:

Байкасаңыз беш намаз, Ыйманындын ачкычы. Өлө турган болгон соң, Ыймандан жок жакшысы. ⁵⁷	Baykasanız beş namaz, İymanındın açkıçı. Ölö turgan bolgon son, İymandan çok cakşısı.	Dikkat etsen beş namaz, İmanının anahtarı. Ölecek biri olduktan sonra, İmandan yoktur iyisi.
--	--	---

Bu dizeler, beş vakit namazın önemini ve iman ile ibadet arasındaki güçlü bağı vurgulamaktadır. "Ölecek biri olduktan sonra" ifadesi, insanın bu dünyadaki geçiciliğine dikkat çekmekte ve imanın ebedi kurtuluş için en kıymetli anahtar olduğunu hatırlatmaktadır. "İmandan yoktur iyisi" ifadesi ise, iman kadar değerli başka bir şeyin bulunmadığını ifade etmektedir.

Намаз жүрбөйт окуса, Арам болгон кийимге.	Namaz cürböyt okusa, Aram bolgon kiyimge.	Namaz kılsa kabul olmaz, Necis olan giyimde.
--	--	---

⁵⁴ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 220.

⁵⁵ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 222.

⁵⁶ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 245.

⁵⁷ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 219.

Арам болгон кийимге.⁵⁸

Bu ifadeler, giyimin ibadetlerin kabulü üzerindeki etkisine işaret etmektedir. İslam'da giyim kurallarına aykırı davranışların, özellikle haram kabul edilen giysilerin, namazın kabulüne engel olabileceği vurgulanmaktadır.

Moldo Kılıç, bir ilim adamı olarak, bu tür dini konularda hassasiyetin önemini vurgulamaktadır. Özellikle giyim ve ibadet arasındaki ilişki bağlamında, İslam ahlakının ve ibadetlerin doğru şekilde ifa edilmesine dikkat çekmektedir:

Зекети жок малыңыз,
Эшек менен качырдай.⁵⁹

Zeketi çok malınız,
Eşek menen kaçırday.

Zekâtı yok malınız,
Eşek ile katır gibi.

Moldo Kılıç, bu ifadelerinde, zekât vermenin farz olduğunu vurgulamakta ve zekât verilmediği takdirde malların, haram kılınmış hayvanlar gibi addedileceğini belirtmektedir.

Кайыр, зекет бергениң,
Бийманыңдын канааты.
Ар жоруктан сөз кылган,
Молдо Кылыч санаты.
Алал жүргөн бөдөениң,
Жайы болор жаннаты.⁶⁰

Kayır, zekat bergenin
İymanın din kanaatı.
Ar coruktan söz kılğan,
Moldo Kılıç sanatı.
Alal cürgön bendenin,
Cayı bolor cannatı.

Hayır, zekât verdiğin,
İmanın din kanaatı.
Her olaydan söz eden,
Moldo Kılıç sanatı.
Helal yaşayan kulunun,
Yeri olur cennet.

Bu dizelerde, Moldo Kılıç'ın sanatında iman ve zekât kavramlarının önemine vurgu yapılmaktadır. Zekât vermek, iman sahibi olmanın bir göstergesi olarak değerlendirilmekte ve kişinin helal yaşam sürmesi durumunda cennete layık olacağı ifade edilmektedir. Moldo Kılıç, bu öğretiyi sanatının bir parçası olarak kullanarak, ahlaki değerler ve dini vecibelerin yerine getirilmesinin sonucunu şiirsel bir üslupla dile getirmektedir:

Бечаралар зар ыйлайт,
Залимдердин зарпынан.
Орозо, намаз бузулду,
Молдолордун калпынан.⁶¹

Beçaralar zar ıylayt,
Zalimderdin zarpınan.
Orozo, namaz buzuldu,
Moldolordun kalpınan

Çaresizler acı acı ağlar,
Zalimlerin vurmasından.
Oruç, namaz bozuldu,
Mollaların yalanınan.

Moldo Kılıç'ın "Zar Zaman" şiirindeki bu dizelerde, halkın zalimler tarafından zulme uğradığı ve bazı mollaların yalan söylemesi nedeniyle dini ibadetlerin, özellikle oruç ve namazın, ihlal edildiği ifade edilmektedir.

Орозо келди жакындап,
Моло Кылыч бечара
Бир Аллахка жалынды.
Миң шүгүрлүк кудайга,
Ырамазан ичинде
Ырахатка жеткемин.⁶²

Orozo keldi cakındap,
Moldo Kılıç beçara
Bir Allahka calındı.
Min şügürlük kудayga,
İramazan içinde
İrahatka cetkemin.

Ramazan ayı yaklaştı,
Moldo Kılıç biçare
Bir Allah'a yalvardı.
Bin şükür Allah'a,
Ramazan ayı içinde
Rahata kavuştum.

Moldo Kılıç, "Kol Kazal" gazelinde bu dizelerle Ramazan ayının yaklaşmasını sevinçle karşılamakta ve çaresiz durumda olduğunu belirterek Allah'a dua etmektedir. Ramazan ayı

⁵⁸ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 227.

⁵⁹ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 206.

⁶⁰ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 210.

⁶¹ Moldo Kılıç, "Zar Zaman", 232.

⁶² Tazabek Samançin, "Moldo Kılıç Şamikan Uulu Törökeldin (1866-1917)", *Kazaldar*, ed. Omor Sooronov (Frunze: Adabiyat Yayınları, 1991), 23.

içinde Allah'ın emirlerini yerine getirmenin manevi huzur ve rahatlık sağladığını ifade etmektedir. Bu dizeler, ibadetin kişiye getirdiği manevi tatmin ve Allah'a olan şükranı vurgulamaktadır.

İslam'ın temel ibadetlerinden biri olan hac, maddi imkâna sahip olan her birey için farz kılınmıştır. Moldo Kılıç, “*Zar Zaman*” da hac ibadetine şu şekilde değinmektedir:

Алың келсе Мекке бар	Alın kelse Mekke bar	Halin varsa Mekke'ye git
Сегиз бейиш төрүндөй.	Segiz beyiş töründöy.	Sekiz cennet baş köşesi gibi.
Ажы болуп атансаң	Acı bolup atansan	Hacı olup dönersen
Алындаган чениндей. ⁶³	Alındagan çenindey.	Yükseltilmiş rütbesi gibi.

Bu ifadeler, hac ibadetinin her imkân sahibinin yapması gerektiğini, kişiye kazandırdığı manevi mertebeyi ve hacı olmanın sağladığı onuru vurgulamaktadır.

Moldo Kılıç'ın ele aldığımız “*Zar Zaman*” şiirinde, ahiret inancı önemli bir yer tutmaktadır. Ahirete iman ve onun önemi işlenirken, ahlaki davranışlar ve manevi değerler de vurgulanmıştır. Eğitim ve öğretimin İslam'daki önemi, doğru bilgi edinme ve çocuk terbiyesi üzerine düşünceler dile getirilmiştir. Şair, dünyanın geçiciliğini hatırlatarak insanları ebedi hayatı düşünmeye davet etmiş, adaletsizliğe ve zulme karşı durmayı teşvik etmiştir. Günah ve tövbe teması ise insanları hatalarından arınmaya ve Allah'tan af dilemeye çağırmaktadır. Şair kendisini günahkâr bir kul olarak nitelendirip Allah'tan af dilediği ifadeler de yer almaktadır.

⁶³ Moldo Kılıç, “Zar Zaman”, 210.

Sonuç

İslam dinini kabul eden Kırgız Türk toplumundaki şairler, İslami kültürün temeli olan ve asırlar boyunca orijinalliğini koruyan Kur'an ayetlerini şiirlerinde sıkça kullanmışlardır. Tarihte yer alan yüzlerce şair, Yüce Yaraticıyı öven şiirler kaleme almıştır.

Çalışmamızda görüldüğü üzere, Moldo Kılıç hem doğrudan hem de dolaylı yollardan insanlara rehberlik etmeyi ve onları aydınlatmayı kendisine misyon edinmiş bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Tecrübeli bir şahsiyet olarak, duygu, düşünce ve inançlarını aktarmak adına her türlü yöntemi kullanmaya çalışmıştır. Moldo Kılıç'a göre şiirin işlevi, toplumu uyandırmak ve ona doğru yön göstermek olmuştur. Şair, sadece milletin acılarına gözyaşı dökmekle kalmamış, aynı zamanda kurtuluş için çözümler de önermiştir. Şairliği benimsemekte tereddüt eden Moldo Kılıç, bu sanatın yüklediği sorumlulukların farkındaydı.

Kur'an-ı Kerim, tüm müminlere hitap eder ve ona inanan herkes tarafından anlaşılması beklenir. Müminler, dinlerini Kur'an'dan ve onun tebliğcisi ve uygulayıcısı olan Hz. Muhammed'den öğrenmelidirler. Bu nedenle, Moldo Kılıç'ın şiirlerinde derinlemesine bir tefsir bulunmamakla birlikte, şiirlerinin ana kaynağı Kur'an ve hadislerdir.

Bu çalışma, Moldo Kılıç'ın "Zar Zaman" adlı şiirinde yer alan İslami motifleri ele almakla birlikte, şairin hadisler, tasavvufi metinler ve benzeri İslami kaynaklardan ne derece etkilendiğini ortaya koymak için daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki başlıklar, yeni akademik çalışmalar için dikkat çekici araştırma alanları olarak önerilebilir:

- Kırgız Halk Şiirinde Vahiy Temelli Anlatılar: Moldo Kılıç ve Çağdaşları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme
- Moldo Kılıç'ın Şiirlerinde İman, Ahiret ve Kader Anlayışının Halk İnancı Üzerindeki Etkileri
- Kur'an Temalarının Şiirsel Biçime Dönüşümü: Yapı, Üslup ve Anlam Açısından Bir Analiz

Bu tür araştırmalar, hem Türk-İslam kültürünün halk edebiyatındaki yansımalarını daha derinlemesine anlamamıza katkı sağlayacak hem de Kur'an'ın evrensel mesajının yerel kültürlerdeki karşılıklarını gözler önüne serecektir.

Özellikle dini temalı olanlar başta olmak üzere, Moldo Kılıç'ın şiirleri Kırgız edebiyatı ve kültürünün kıymetli birer mirası olarak kabul edilir. Bu eserler, gelecek nesillere yazılı olarak aktarıldığı için günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Moldo Kılıç'ın "Zar Zaman" şiiri, sadece dönemin zorluklarını ve sıkıntılarını yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda İslam dininin temel değerlerini ve prensiplerini de aktararak önemli bir eser olarak öne çıktığını müşahade edilmektedir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Abdildayev, Melis Kurmanaalı Uulu. *Muras: Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç, Aldaş Moldo, Cenicok, Toktogul Cana Başkalar*. Frunze: Kırgızstan Yayınları, 1990.
- Asanaliev, Keneşbek. *Akındar Çıgarmaçılığının Tarihinin Oçerkteri*. Frunze: İlim Yayınları, 1988.
- Asanaliev, Keneşbek. *Kırgız Adabiyatı*. Bişkek: İnsanat Yayınları, 4. Basım, 2013.
- Azızılla Uulu, İmanbek. *Kırgız Şiirinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Duishonkul Uulu, Kursanbek. *Kırgızistan'da Zamancıların Dinî ve İtikadî Görüşleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Erol, Mehmet. "Bir Sözlü Tarih Metni Olarak Kıssa-İ Zelzele ve Konusunun Anadolu Basınına Yansıması". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/3 (2018), 26-38.
- Güngör, Sonuç. "'Kırgız Akınlık Geleneği' Üzerine Türkiye Türkçesiyle Yapılmış Çalışmalar". *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5/3 (2015), 27-38.
- İsmailov, Abdışşükür vd. *Iyık Kuran Cana Kırgızça Kotormosu Menen*. İstanbul: Acar Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Kalberdiev, Abdilaziz. *Kırgızdardın Düynö Taanımında Allah Tüşünügü*. Bişkek: TDF & OşMU Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Kalberdiev, Abdilaziz. *(Tarihten Günümüze) Kırgızların Allah Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Kuzubaş, Muhammet. "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur'an: Fuzûlî'nin Gazelleri Örneğiyle". *Diyanet İlmi Dergi* 9/3 (2003), 101-116.
- Kuzucu, Melek. *Moldo Kılıç Şamırkan Uulu'nun Şiirlerindeki Muhteva Üzerine İnceleme*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Moldokasimov, Kıyas. *Moldo Kılıçka Baylanıştuu Arhivdik Uçkay Darekter*. ed. Nazarkul İşeev. Bişkek: Turar Yayınevi, 2017.
- Okumuş, Mesut. "Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) Kur'an Anlayışı ve Tefsir Yöntemi". *Diyanet İlmi Dergi* 115 (2008), 215-228.
- Samançin, Tazabek. *Kılıç-Cazuuçu Akın*. Frunze: Kırgızmbas Yayınları, 1948.
- Samançin, Tazabek. "Moldo Kılıç Şamıkan Uulu Törökeldin (1866-1917)". *Kazaldar*. ed. Omor Sooronov. Frunze: Adabiyat Yayınları, 1991.
- Samançin, Tazabek. *Moldo Kılıç-Perviy Kırgızskiy Poet-Pismennik*. Frunze: İnstitut Yazıka Literatırı Yayınları, 1946.
- Soltonoev, Belek. *Moldo Kılıçtın Irları*. Narın: 327, 165. <https://manuscript.bizdin.kg>
- Şamıkan Uulu, Moldo Kılıç. "Zar Zaman". *Kazaldar*. ed. Omor Sooronov. Frunze: Turar Yayınları, 2017.
- Şerimbekova, Altınai. *Moldo Kılıç Şamırkan Uulunun Çıgarmalarındaki Pedagogikalık Oylor*. Bişkek: İşenaalı Arabaev Atındaki Kırgız Mamlekettik Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Şimşek, Serdar. "Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Yasaklanan Bir Akın: Moldo Kılıç". ed. İbrahim Dilek. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, 479-487.

Tan, Ali. *Moldo Kılıç'ın Kazaldar'ı*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Törekeldin, Molla Kılıç. *Kissa-i Zilzala*. Kazan; Frunze: İrbis, 1911.

Yudahin, Konstantin. *Kırgızça-Orusça Sözdük*. Sovetskaya Ensiklopediya, 1985.